

MUSTAFA BIYIKLI

KÜTAHYA'DA
İLK MADEN, SANAYİ VE HAVACILIK GİRİŞİMLERİ,
FABRİKALAŞMA VE KOOPERATİFLEŞME
(1929-1969 Cumhuriyet Arşivi Belgelerinde)

FİLİZ KİTABEVİ
İSTANBUL
2024

Aralık 2024

ISBN: 978-625-6134-89-8

Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Proje numarası: 2024-59

Bu kitap, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nin "100. Yılıımızda 100 Kitap" projesinde listelenmektedir.

BASKI - CİLT

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Matbaacı Sertifika Numarası: 77398

YAYINLAYAN

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Tosyalı Cad. No: 57/A (113)
Vefa-Fatih/İSTANBUL
Tel: (212) 527 0 718
(850)441 0 359
Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com

bilgi@filizkitabevi.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 77398

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanuni iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Cumhuriyet döneminde de önemli bir yer teşkil eden şehzade şehri Kütahya için Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi'nden elde ettiğimiz, Kütahya ile ilgili ekonomik, sınai ve siyasî konuları ihtiva eden 1929-1969 yıllarına ait belgelere yer verilerek bu çalışmayı ortaya koymuş bulunuyoruz.

1930'lardan sonra Kütahya'da ekonomik, sınai ve siyasî yönden önemli gelişmelerin ve girişimlerin olduğu görülmektedir. Cumhuriyetten sonra, özellikle 1930-1940 yıllarında Kütahya Emet bölgesi madenlerinin Devlet Şurası kararlarıyla Amerikalı araştırmacılara açılması ve bu bölgede krom madeninin keşfi, Kütahya'da fabrikalarının açılması teşebbüsleri ve özellikle 1950'den sonra fabrikaların kuruluşlarının gerçekleştirilmesi Kütahya'yı üretim merkezlerinden biri haline getirmiştir. Bu gelişmelerde Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası'nın da önemli rolü olmuştur. Kütahya Ziraat Aletleri Fabrikası, Şeker Fabrikaları Tesisi, Sümerbank'a bağlı bulunan Kütahya Keramik Fabrikası, Porselen ve Seramik Sanayinin kurulacağı müjdesi, Porselen ve Azot Sanayinin Kurulması önemli sanayi teşebbüsleri olmuştur. 1940'lı yıllarda havacılık sahasında da Kütahya önemli gelişmelere sahne olmuştur. Kütahya Uçak Alayı, Kütahya uçak meydanlarında ve hava birliklerinin bulunduğu yerlerde İngiliz mühendisleriyle yapılan iş birlikleri, Zığra Köyü uçak meydanının genişletilmesi, Tavşanlı ilçesi sınırları içinde Moymul Uçak Meydanı için yapılan çalışmalar, önemli gelişmeler arasında yer almıştır. Özellikle 1940'lardan sonra Kütahya'nın yerli halkı da önemli ekonomik teşebbüslerde bulunmuş ve kooperatifleşme yönünde gelişmeler sağlamıştır. Dokumacılık, ayakkabı üreticiliği, kaplıcalar, toprak sanayi ve pancar üretimi sahalarında kooperatifleşmeye gidilmiştir.

Kütahya, siyaset hayatında da önemli bir yere sahip olmuştur. Tek parti dönemi Kütahya seçimlerinde, C.H.F. etkin rol oynamıştır. 1950 seçimlerinden sonra Adnan Menderes'in Kütahya'dan milletvekili seçilmesi, başbakan olması, Kütahya'ya özel ilgiyi de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Adnan Menderes'in Kütahya Ziyaretleri ve nutukları, Kütahya'nın adının duyulmasında yer alan önemli siyasî olaylar olmuştur.

Sadece arşiv belgelerine dayalı olarak hazırladığımız bu kaynak teşkil eden incelemeyi ve Kütahya ile ilgili Cumhuriyet dönemi 1929-1969 yıllarına ait arşiv belgelerini, "Türkiye Yüzyılı" hatırasına okurlara ve araştırmacılara takdim etmekten mutluluk duyduğumuzu ifade etmek isteriz.

Mustafa BIYIKLI

Doç.Dr., KDPÜ, Kütahya, Kasım 2024

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
GİRİŞ.....	1
A- EKONOMİK MESELELER.....	3
1- Ali Rıza Efendinin Aldığı Ruhsatname Haklarının, Amerikalı M. Preston Lock'a Devredilmesi Meselesi.....	5
2- Kütahya Ticaret ve Zahir Borsasının Lağvı ve Artacak Parasının Kütahya Ticaret ve Sanayi Odasına Devri	9
3- Kütahya Ziraat Aletleri Fabrikası İhtiyaçları	9
4- Fabrika Tesisi Maksadıyla Yapılacak Mahalli İncelemeler.....	10
5- Şeker Fabrikaları Tesis ve İşletme İmtiyazının Yirmi Beş Sene Müddetle Türkiye İş Bankasına Verilmesi.....	10
6- Sümerbank'a Bağlı Bulunan Kütahya Keramik ve Tosya Çeltik Fabrikalarının Devredilmeleri Meselesi.....	10
7- Kütahya'da Bir Şeker Fabrikası Kurulması Hakkında Etütler	11
a- Fabrika Kapasitesi:	11
b- Fabrikayı Kuracak Şirketin Sermaye Terekkübü:.....	11
c- Şirketçe Bu Fabrika İçin Şimdiye Kadar Yapılmış Olan İşler.....	12
d- Teşebbüsün Harekete Geçirilmesi İçin Yapılması Lazım Gelen İşler:.....	12
e- Diğer Bir Proje:.....	13
f- Kütahya Şeker Fabrikasının İşletilmesinden Hâsıl Olacak Malî Neticeler:.....	13
8- Kütahya Şeker Fabrikasının Açılış Merasimi	14
9- Şeker Fabrikası Sebebiyle Fatma Sargın'ın Yerinin İstimlak Edilmesi	15
10- Porselen ve Azot Sanayinin Kurulması	16
11- Porselen Sanayi Müjdesi Sevinciyle Kütahya'dan Başbakan Adanan Menderes'e Gönderilen Teşekkür Telgrafları.....	17
12- Kütahya Azot Sanayi Montajı.....	19
13- Azot Sanayinin Montaj ve İnşaat Faaliyetleri.....	20

14- Kütahya Altıntaş'da Bira Fabrikası Kurulması Teşebbüsü.....	21
B- KÜTAHYA HAVA BİRLİKLERİNİN TESİSİ	22
1- Hava Birlikleri İçin Tesis ve İnşa Edilecek Olan Yapı ve Alan İçin Lüzumlu Arazinin İstimlak Edilmesi.....	22
2- Kütahya Uçak Alayının İhtiyacı Olan Bir Ekmek İhalesi.....	22
C. İNGİLİZ MÜHENDİSLER TARAFINDAN KÜTAHYA HAVAALANI TESİSİ.....	23
1- İngiliz Davit Wilson Lister'in Kütahya Uçak Meydanlarında Etüt Yapmasına İzin Verilmesi	24
2- İngiliz Donald William Haime'in Kütahya'da ve Diğer Hava Birliklerinin Bulunduğu Yerlerde Çalıştırılmasına İzin Verilmesi	24
3- İngiliz Douglas Arthur Gallagher ile George Mc. Donald ve Alec. Thomas Tames Novis'in Eskişehir ve Kütahya İle Hava Birliklerinin Bulunduğu Yerlerde Çalıştırılmalarına İzin Verilmesi.....	24
4- Mahallî Uçak Alayına Verilmiş Olan Sahanın Sonradan Yıldırım Beyazıt Vakfı'ndan Olduğunun Anlaşılması.....	25
5- Kütahya'da 15 Adet Cephaneliğin Yaptırılması Kararı	26
6- İki İngiliz Subayı Hava Yzb. Stephens ve Young'ın Uçuş Öğretmeni Olarak Çalıştırılmalarına İzin Verilmesi.....	26
7- Kütahya Tayyare Alayı ve Kayseri Tayyare Fabrikasında İnşa Edilen Garaj Meselesi.....	26
8- Kütahya Alayunt Uçak Meydanı İçin Arazi İstimlâki ve Kararın Kaldırılması.....	28
9- Kütahya Zığra Köyü Uçak Meydanının Genişletilmesi.....	28
10- Tavşanlı İlçesi Sınırları İçinde Moymul Uçak Meydanı İçin Gayrimenkul İstimlâki	28
11- Kütahya İstasyonunun Genişletilmesi.....	29
D- KÜTAHYA'YA YAPILAN BAZI RESMÎ SEYAHATLER VE ZİYARETLER.....	29
1- Mustafa Kemal Paşanın Trenle Konya'ya doğu seyahatinde Kütahya İstasyon Ziyareti (23.01.1933)	30
2- Adnan Menderes'in, 1953 Kütahya Seyahati.....	30
3- Başbakan Adnan Menderes'in Kütahya Seyahati Programı ve Seyahate Katılanlar (1954)	31

4- Başbakan Adnan Menderes'in Kütahya-Sakarya Seyahati, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı Kütahya'ya Daveti ve Kütahya Seyahatine Katılanlar.....	34
5- Şeker Şirketi ve İşçi Sigortaları Mesulü Saffet Görol'un Yerli ve Yabancı Gazetecilerle Kütahya ve Anadolu Gezi Seyahatleri	36
E-BAZI SİYASÎ KONUŞMALAR.....	37
1- Kütahya Milletvekili Adnan Menderes'in Demokrat Parti Kongresinde Yaptığı Konuşma.....	38
2- Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın Demokrat Parti Merkezinde Verdiği Nutuk.....	42
3- Şeker Fabrikasının Temel Atma Merasimi Esnasında Başbakan Adnan Menderes'in Kütahya Nutku.....	43
NETİCE	49
KAYNAKLAR:.....	57
T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI CUMHURİYET ARŞİVİ'NDE KÜTAHYA İLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ METİNLERİ (1929-1969) (Araştırmacılara Yönelik, Tarih Sıralı, Konu Belirtmeli, Kronolojik Metinler)..	59